

De Utrechtse pijpenindustrie in de Lauwerecht (1)

Dit artikel dient gezien te worden als een aanvulling op „Utrechtse pijpenmakers“, dat in juli 1978 verscheen in het maandblad „Oud-Utrecht“.

Hierin werd voor het eerst aan de hand van pijpkoppen uit de Utrechtse bodem aangetoond, dat in het buitengerecht Lauwerecht op beperkte schaal pijpen werden gemaakt.

Archiefonderzoek leverde echter nieuwe gegevens op over de opkomst en ondergang van de pijpenmakerij in Utrecht en de relaties van de Utrechtse pijpenmakers met de pijpenmakers elders. Daarvan wordt hier verslag uitgebracht.

Engelse pijpenmakers en het merk IP op 17de eeuwse pijpen

Een nadere beschouwing van de hielmerkjes IP leverde over de maker van de met dit merk gemerkte pijpjes verrassende gegevens op.

Zoals op de tekening te zien is, bevindt zich tussen deze twee initialen een plantje. Het feit dat er van dit merkje 5 verschillende stempels in omloop waren, duidt erop dat er veel pijpen met dit merk gemaakt werden (afb. 1). Dit plantje stelt een tabaksplant voor en wijst erop dat de maker van deze pijpjes uit Engeland afkomstig was.

Omdat het Londense pijpmakersgilde, dat in 1619 werd opgericht, de tabaksplant in zijn wapen voerde, werd deze plant vaak in het merk van Engelse pijpenmakers, tussen hun initialen, opgenomen.

In Londen komt het merk IP in 26 verschillende vormen voor, waarvan in 6 gevallen de P op de achternaam Price slaat. Hier in Utrecht komen in het huwelijksregister van de Engelse kerk twee namen voor, die voldoen aan de initialen van het merk IP, n.l. John Pryde en John Price. John Price trad in 1634 in het huwelijk met Anna Hendriks. Gezien de overeenkomst in de naam is het goed mogelijk dat John Price een telg is van dit Londens pijpmakersgeslacht. Hij zou bovengenoemde pijpjes gemaakt kunnen hebben.

Een tweede aanwijzing in die richting vormt zijn adres, „aen de wal bij de Weertpoort“. Omdat het ondoenlijk was de ongebakken pijpen over lange afstanden te vervoeren, dienden de pijpenmakers zo dicht mogelijk bij de pottenbakkersovens te wonen.

Dat vervoer geschiedde door twee knechten. Zij droegen in een speciale draagmand, waar een boom doorheen gestoken was, in een voorzichtige tred de ongebakken pijpen naar de pottenbakker. Deze pottenbakkers woonden in de Lauwerecht.

Tot 1647 kunnen we het echtpaar Price volgen in de registers van de Jacobikerk, waar hun 7 kinderen

Zes maal het hielmerk IP

werden gedoopt. In die registers wordt hun naam fonetisch weergegeven: Parijs, Prijs, Preys, Pries en Pris.

John Price verwierf in 1640 het burgerschap van de stad. In de alfabetische lijst van de nieuwe burgers lezen we „Jan Parijs wt Engeland“. John Pryde, de naam die ook bij de initialen IP kan horen, huwde in 1640 en was soldaat van beroep. Nadien vinden we hem in de boeken niet meer terug. Wie het pijpje met IP en het stadswapentje maakte, is niet met zekerheid vastgesteld maar wellicht zijn we op een goed spoor.

De tweede helft van de 17de eeuw

De gegevens, die we over de pijpenmakers uit de 17de eeuw hebben, wijzen er op dat ze tot de gegoe-de stand behoorden. Zo bezat Jan Willems Vlack een eigen huis in de Lauwerecht en betaalde volgens het manuaal van het familiegeld in de jaren 1679 t/m 1681, 6 gulden en 5 stuivers per jaar.

Bovendien bezat hij nog drie huizen, waarvan hij het huis aan de Daalsedijk op 4 nov. 1651 verkocht aan Jan Gerrits van Dalenoort. In het archiefstuk wordt

De Lauwerecht, het gedeelte waar de pijpenmakers woonden.

zijn beroep op prachtige wijze weergegeven met „toubacqspymaecker“.

Een derde huis in de Catharijnestraat verkocht hij in 1656 aan Tobias van Antwerpen. Van zijn familielevens weten we weinig, omdat hij slechts één keer wordt genoemd bij de doop van zijn dochter Janichjen op 9 juni 1654. Deze doopdienst vond plaats in het „Antonigasthuis“. Zijn vrouw was Stijntje Benjamins. Uit deze archiefstukken kunnen we concluderen dat Jan Willems Vlack pijpenmaker was van 1651 t/m 1681. Een andere pijpenmaker was Jacob Dirksz Deyl. Hij verkreeg in 1662 het burgerrecht van de stad Utrecht. Ook vinden we dat pijpenmakers vanuit Utrecht naar andere steden vertrokken. Zo ging de pijpenmaker Joris Thomasse naar Amsterdam en trouwde daar in 1656 op 28-jarige leeftijd. Een reconstructie van de stamboom van de bekende Utrechtse pijpenmakersfamilie Versluijs (zie bijlage 1) voert ons naar het stadje Schoonhoven, waar in 1690 Jan Huijgen Versluijs en Claasje Cornelis in het huwelijk traden. Omstreeks 1700 kwamen ze met hun jonge gezin naar Utrecht en vestigden zich in Lauwerecht. Met hen belanden we in de 18de eeuw.

Maar eerst een korte beschrijving van de plaats van het gebeuren, het gerecht Lauwerecht.

Het gerecht Lauwerecht

De Lauwerecht was een zgn. ambachtsheerlijkheid en was leenroerig aan de Domproosdij. Tot de Franse revolutie was het beheer in handen van particulieren. In 1653 werd de heerlijkheid door Joh. van Gent van Appelteren overgedragen aan Marg. Pellicorne. Na een proces met de familie Pellicorne, werd Joh. Jacob van Westrenen in 1715 ambachtsheer van het gerecht.

Tussen het gerecht Lauwerecht en de stad bevond zich de Bemuurde Weerd die, zoals de naam al doet vermoeden, door een muur was omgeven. Vanaf deze scheiding strekt de bebouwing zich als een lint uit langs de Vecht. Buiten deze straat omvatte het gerecht ook het land, dat zich uitstrekte tot de Veengraaf of Swarte Water.

Ook hier bevond zich een rijtje huizen, zodat het gerecht met het „Swarte Water“, „de Draeyweg“, de „Corte Lauwerecht“, en de „Lange Lauwerecht“ uit vier bebouwde gedeelten bestond. In het laatste gedeelte, de Lange Lauwerecht, waren de pijpenmakers gevestigd. Deze huizen stonden aan de Westzijde van deze straat langs de Vecht, met een uitgang aan de rivier (afb. 2). De pottenbakkers woonden al vanouds in de Lauwerecht.

Door de hoge temperaturen in de pottenbakkersovens was er een verordening die de pottenbakkers uit de stad weerde. Ook binnen de Bemuurde Weerd vormden deze ovens een groot brandgevaar voor de dichte bebouwing. Daarom weken de pottenbakkers uit naar het gerecht Lauwerecht. De pijpenmakers troffen hier een goede gelegenheid voor het bakken van hun pijpen, terwijl het bakken van deze pijpen een aardige bijverdienste vormde voor de pottenbakker. De potten waarin deze pijpen gebakken werden, hadden een vastgestelde inhoud en werden eveneens door de pottenbakkers vervaardigd. Voor het bakken van een pot pijpen werd een bakloon gevraagd van zes stuivers.

De bewoners van het gerecht hadden geen burgerrecht van de stad Utrecht, maar dienden dit vaak tegen betaling te verkrijgen. Dit burgerrecht was o.a. nodig om een gilde te „winnen“. Omdat de pijpenmakers in geen enkel gilde werden opgenomen, is het niet geheel duidelijk waarom enkele van deze ambachtslieden „nieuw burger“ werden van de stad Utrecht. Mogelijk brachten deze pijpenmakers hun product binnen de stad aan de man.

De rol van de vrouw bij het pijpenmaken

Voor het maken van een pijp van de beste kwaliteit waren maar liefst 32 handelingen nodig. De verschillende bewerkingen, die de pijp een mooi aanzien gaven, werden door vrouwen en kinderen uitgevoerd. Na de diverse bewerkingen van de klei volgde het rollen, het modelleren tot een ruwe massieve pijp, pasklaar voor de vorm, waarna het „kasten“ volgde. Dan werden, na het boren van het rookkanaal met een ijzerdraad, de twee koperen vormhelften door middel van een bankschroef samengedrukt en werd met de „stopper“ het gat in de kop geduwd. Na het drogen, kwamen de pijpen in handen van de vrouwen en meisjes. Met een speciaal mesje werden de pijpen „getremd“, d.w.z. de overtollige klei werd van de koppen weggesneden. Met een passend rond stukje hout werd de koprand mooi gevormd.

De Utrechtse pijpen waren gezien de afwerking van mindere kwaliteit. Het waren hoofdzakelijk pijpen met zijmerken, korte pijpen die in de vormen al een merk kregen. Een uitzondering vormden de lange pijpen gemaakt door Daniel Versluijs, die zich alleen door het kleine Utrechtse stadswapentje, op de zijkant van de hiel, onderscheidde van de gouwenaars, die voorzien werden van het Goudse stadswapen. Dit type pijp onderging enkele bewerkingen meer. Ze werden o.a. geaglast met agaatsteen en het merkje DVS werd met

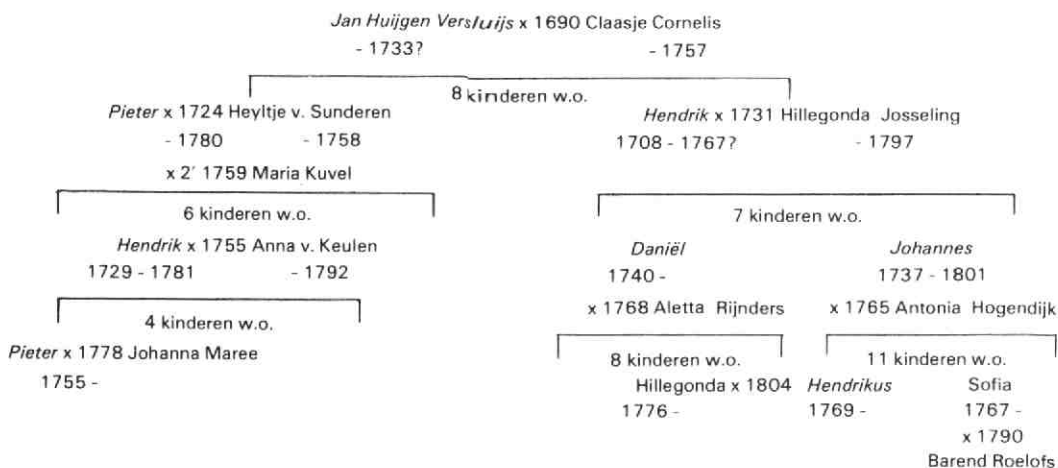
Pijpekop van de maker Joseph Peeks met het Goudse wapen en de letter S.

Een geglaasde gouwe-naar met het Utrechtse stadswapen

een stempeltje in de hiel gedrukt (afb. 3). Deze laatste bewerkingen werden ook door de vrouwen gedaan.

Het bovenstaande onderstreept hoe belangrijk het voor een pijpenmaker is met een vrouw te trouwen, die vertrouwd is met het omgaan met klei. De huwelijken van Utrechtse pijpenmakers bevestigen dat pijpenmakers vaak huwen met dochters van hun collega's, meisjes die al heel jong meewerken in de bedrijven van hun vaders. De pijpenmaker Joseph Peeks huwde Johanna Hogendijk, dochter uit het Schoonhovens pijpenmakersgeslacht Hogendijk. Ook het huwelijk van Johannes Versluijs met Anthonia Hogendijk in 1765 duidt op banden met de Schoonhovense pijpenmakers. Uit de vele voorbeelden noemen we nog het opmerkelijke huwelijk tussen neef en nicht, Hendrik Versluijs III, zoon van Johannes, en Hillegonda Versluijs, een dochter van Daniël.

(wordt vervolgd)
P. K. Smiesing

BOEKENSCHOUW

De rijksarchivaris in de provincie Utrecht, dr. C. Dekker, publiceerde in 1979 *Het Onze-Lieve-Vrouwekapittel van Kapelle en de stichting van de parochie Biezeling 1503-1529* (uitg. Heemkundige Kring De Bevelanden, Goes, 1979, 137 p., met ill.).

Het geeft aan de hand van de dorpsruzie in een uithoek van het bisdom Utrecht met als inzet de afscheiding van de parochianen van Biezeling van Kapelle inzicht in het functioneren van de juridische instanties

van de bisschop als wereldlijk heer op zijn laatste schoenen. Er worden o.m. drie tot nu toe onbekende bastaarden van bisschop David van Bourgondië ten tonele gevoerd.

De auteur promoveerde in 1971 op een dissertatie over Zuid Beveland en is dus zowel in de Zeeuwse als de Utrechtse aangelegenheden een kenner. Het boek is geïllustreerd met enkele miniaturen in kleur uit een 15e eeuwse Utrechts Pontificale. v. S.